

YANLIŞTAKİ DOĞRU: SPİNOZA'NIN AFFECTİO'SU

Erdem ÇİFTÇİ*

öz

Hata ya da yanlış, çoğu zaman eğitim yoluyla ortadan kaldırılmaya çalışılan bir olumsuzluktur. O doğru ve anlamlı olanın zıddı, bir olmaması gereken ama yine de her nasılsa var olan olarak görülür genellikle. Doğruya ulaşma, hata ya da yanlış denilenin çözümlenerek ve bir ölçüde kabullenip, korunarak düzeltilmesi midir; yoksa üzerinde durulmadan, hızla doğrusuyla yer değiştirilip, tamamen ortadan kaldırılması mı? Bu seçeneklere karşı tavrımızın nasıl bir felsefe yaptığımızı, böylelikle de eğitime nasıl baktığımızı belirlediğini ileri süreceğiz. Yanlış, hatayı çözümlenerek düzeltme, onarma tavrı, hatayı salt bir olumsuzluk olarak değil, doğruya giden yolda zorunlu bir aşama olarak görürken; diğer tavrın hatayı bu süreçte olmaması gereken bir zaman kaybı olarak niteleyeceğini düşünebiliriz. İlk tavır hatadan sonuna dek faydalanarak, onu verimli bir sürecin parçası haline getirme çabası içine girerken, diğeri hatayı süreci sekteye uğratan bir sorun olarak görüp onu izole etmeye çalışabilir.

Deleuze, yaratıcı Spinoza okumalarında, Spinoza'daki affectio (duygulanım) ile affectus (duygu) kavramları arasında ayrımı yaparak affectio'nun her deneyimin kökeninde olan bir "karışım" olduğuna dikkat çekti. Bu karışım en az ikiden meydana geliyordu. Bu basit gibi görünen gözlem bizim her zaman en az iki olduğumuz, düşünmeye asla kendimizden başlayamayacağımız, ta en baştan dışarı ile karışık olma bakımından ben bilincimizin dışarıdan bağımsız bir süreçle ortaya çıkmadığı ve daima arkadan geldiği gibi önemli felsefi kabuller içeriyordu. Öyleyse düşünmeye çoğu zaman kendimizi içinde bulduğumuz (düşünmeye sadece kendimizden başladığımız düşüncesi gibi) bir yanlıştan, yani hatadan başlıyor ve buradan doğruya gitmeye çalışıyorduk. Biz bu kavramın hem kişisel hem de toplumsal eğitim sürecini anlama açısından önemli bir teorik çerçeve sunduğunu, anlamının ta en baştan dışarı ile karışık olma bakımından onun bilgisini içerdiğini, ama sadece dışarısının değil kendimizin de bilgisini içerdiğini, bu yüzden de doğru bilgiye giden sürecin bir affectio çözümlenmesi olması gerektiğini; çoğu hatamızın kaçınılmaz doğasını fark etmenin eğitim sürecinin temel meselesi olduğunu, eğitimin bu bakımdan hatanın ontolojik ve epistemolojik değerine yeterince önem vermediğini düşünüyoruz.

Anahtar Kelimeler: Spinoza, yanlış (hata), doğru, affectio, bilgi, eğitim

(The Truth in Falsity: Spinoza's Affectio)

ABSTRACT

Falsity or mistake is usually seen as a negativity that should be done away with by means of education. It is the opposite of truth and meaningfulness, yet somehow it has an existence of its own. Is acquiring knowledge supposed to accept the falsity or mistake in a certain sense and correct or overcome it by means of analysing or do away with it completely in order to achieve truth immediately. I will claim that our way of doing philosophy depends on our attitude toward these alternatives. While one of these approaches considers falsehood as something to be analysed and repaired or corrected—that is, not merely an obstacle but a necessary stage in the process of gaining knowledge—the other considers it to be an unfortunate waste of time and effort. The first approach may try to make full use of falsity and turn it into a part of an efficient process or organization. The second, seeing mistake merely as an obstruction, may try to isolate it.

Noting the difference between affectio and affectus in his creative readings of Spinoza, Deleuze points out that affectio is a "mixture" at the origin of every kind of experience. This mixture is comprised of two things at least. This seemingly ordinary observation has some very important philosophical implications such as the following: the I is always composed of two pieces (me and the other); the I cannot begin to think by itself; by virtue of being intertwined with the external world from the beginning, the consciousness of self is not independent and always lags behind. Therefore, thinking mostly begins by false judgments we find ourselves making most of the time, and on whose basis we try to achieve the truth. I believe that the concept of affectio provides us with an important theoretical basis insofar as understanding itself contains the knowledge of the external and internal from the beginning. The process of gaining true knowledge requires the analysis of affectio. I also believe that the main problem of education is to become aware of the indispensability of falsity or mistake and to take cognizance of its ontological and epistemological value.

Key Words: Spinoza, falsity (mistake), truth, affectio, knowledge, education

* Mersin Üniversitesi Felsefe Bölümü öğretim üyesi.

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2017 Güz, sayı: 24, s. 265-276
ISSN 1306-9535, www.flsfdergisi.com

Makalenin geliş tarihi: 26.07.2017
Makalenin kabul tarihi: 25.10.2017

1.Giriş

Hatayı, yanlışını nasıl anladığımız ne tür bir felsefe yaptığımızı ele verir mi? Doğrudan, hakikatten, özgürlükten, yetkin olandan başlayıp onu kaybediyor muyuz, yoksa hatadan, yanlıştan yola çıkarak olgunlaşıyor, hakikate doğru gidiyor ve özgürleşiyor muyuz? Hata bir düşünüş mü yoksa yükselişe giden yolun zorunlu bir ögesi mi? Eğitim süreci yanlışına karşı nasıl bir felsefi konumu benimsemeli? Yanlışın yerine, zaman kaybetmeksizin sürekli olarak doğrusunu mu koymalı yoksa yanlıştan doğruyu süzmeye çalışarak, onu doğruyu ulaşma sürecinin verimli bir parçası olarak mı görmeli? Spinoza, düşünme deneyiminin kökenine kuşkuyu değil karşılaşmayı, karışmayı koyar; iç ve dış ayrımından, özne-nesne ayrımından başlamayarak, Descartes’ın Cogito’sunun ilk hakikat olduğu iddiasına karşıt bir konum alarak düşünmekten değil varılmaktan başlar. En hakiki bilgi olduğu düşünülen “düşünüyorum”, bir karışımdan doğan bilgidir ve sadece Ben’i anlatmaz, anlatamaz. Eğer karışımdan başlıyorsak hatadan başlamamız da kaçınılmazdır. Çünkü karşılaşmaların tesadüfünde, bir bebek gibi nedenlerini bilmediğimiz sonuçlarla baş başayızdır. Bebeklerinse eğitime ihtiyacı vardır.

2.Descartes’ta Hata

Descartes, açık ve seçik olan bilgiye ulaşma çabasında bizi duyu verilerimizle algılayarak varlıklarından emin olduğumuz şeyleri aslında yargılama gücümüzle anladığımızı ikna etmeye çalışır. Cisimleri duyar ve imgeleme yetisiyle değil de, anlıkla tam olarak biliyor olmam zihnimden daha kolay bilinebilecek başka bir şey olmadığını gösterir. Görmem ile gördüğümü sanmam arasında bir fark koyamayınca, elimizde sadece bu iki eylemin arkasındaki ben’im varlığımdan başka bir şey kalmaz¹. En basit, en kesin, en sarsılmaz hakikat ben’imdir. Peki bu doğrudan hataya nasıl gidilir? Descartes, Meditasyonlar’ın 4. Kısımında hatanın kaynağının Tanrı’nın insana vermiş olduğu doğruyu yanlıştan ayırma gücünde (puissance) olduğunu saptar. Bu gücün sonsuz olmamasıdır daha doğrusu problem². Sonsuz bir gücün neden sorun yaratacağı sorulabilir. Descartes’ın bu sonsuz güçte sorun görmesi, insanı anlık (entendement) ve irade (özgür seçim yetisi) (volonté-libre arbitre) olarak ikiye bölen tavrında yatar. İrade, anlağın ona önerdiği şeyleri olumlamak ve reddetme

¹ R. Descartes, *Méditations Métaphysiques*, GF Flammarion, Paris, 1979, ss.89-91.

² R. Descartes, *Méditations Métaphysiques*, s.137.

konusunda üzerinde hiçbir baskı hissetmeyen bize Tanrısallığımızı hissettiren bir yetidir³. Görüldüğü gibi Descartes, Hıristiyan dogmasına bağlı bir şekilde hatayı Tanrısalsal olanın alanından çıkararak (Tanrı hataya, yanlışla yani kötülüğe neden olamaz, onu isteyemez!) insani alanla sınırlandırır. Anlama yetisinin önüne serdiği fikirleri karşına koyarak onlar arasında, onlardan ya da başka hiçbir şeyden etkilenmeden özgürce seçim yapan bir yetiye sahibizdir.⁴

Fakat bize Tanrının suretinden olduğumuzu gösteren bu yeti nasıl hem Tanrısalsal hem de hatanın kaynağı olmaktadır? Tanrı'dan aldığım bu yetiden ortaya çıkan hataların kaynağı “kötü kullanımdır”, yetimin kötü kullanımı⁵. Eğer anlama yetimin tam olarak kavrayamadığı şeyler üzerine yargıda bulunmasaydım hata da yapmazdım. Öyleyse suç bendedir. Mükemmelliğin ve hatanın kaynağının bizi aynı şeye göndermesi ilginçtir. Eğer özgür iradem olmasaydı Tanrısallığımı hissedemeyecektim; ama seçim yapamayacağım için hata da yapmayacaktım. Hata sanki bu ilahi sureti taşımamızın bedeli gibidir. Ya da bu imgeyi asla tam olarak hakıyla taşıyamayacağımızın bir kanıtı gibi.

3. Spinoza'da Hata

Spinoza'nın upuygun (adaequata) bilgiye ulaşma çabasıyla Descartes'ın açık seçik bilgiye ulaşma çabası arasında bir benzerlik görebiliriz ama Spinoza hatayı öznenin bir “yoldan çıkması” değil de, tam da yolda olması olarak görür.⁶ Spinoza'da, doğa ötesi bir ruhsallığa yer olmadığı için, Descartes'ınki gibi bir irade kavramı da yoktur suç kavramı da. Hata tamamen doğal bir dille açıklanmalıdır. Hata ya da yanlış ontoloji ötesi bir ahlaki alana ait olamaz. Varlıktan çıkışın olmaması gibi, hataya “düşmekten” de kaçış yoktur. Spinoza'nın, Descartes gibi yöntem üzerine yazmaması da bu konuda önemli bir veridir. Neden yöntem üzerine düşünmek gerekir? Daha iyi bilmek için, hataya düşmemek, hakikate

³ R. Descartes, *Méditations Métaphysiques*, ss.141-3.

⁴ Spinoza bu kurguya karşı çıkacak fikirlerin “sessiz resimler” olmadığını içlerinde belli derecede güçler taşıdığını ileri sürerek, anlama yetisi ile irade arasındaki bu ayrımı yıkmaya çalışacaktır. Böylece iradi karar dediğimiz şeyler özgür iradenin değil, diğerlerine göre daha güçlü olan fikirlerin yol açtığı eylemlere dönüşecektir (*Ethica*, 2. Bölüm, 49. Önerme Sonucu).

⁵ R. Descartes, *Méditations Métaphysiques*, GF Flammarion, Paris, 1979, s.147.

⁶ Deleuze, Spinoza'nın Ademci geleneğe karşı, özgürlüğü ve hakikati ancak sonunda ortaya çıkabilecek ürünler olarak gören yaklaşımında empirist bir ilham olduğunu düşünür. G. Deleuze, *Expressionism in Philosophy: Spinoza* (trans. Martin Joughin), Zone Books, New York, 1992, s.149.

“Yanlıştaki Doğru: Spinoza’nın Affectio’su”
Erdem ÇİFTÇİ

ulaşmak için. Oysa Spinoza’ya göre biz zaten hakikatin içindeyiz. Henüz *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme*’de bile yöntem arayışlarının sonsuza dek geriye gidişinin çıkmazına dikkat çeker.

Yani, hakikati aramanın en iyi yöntemini bulmak için, hakikati aramanın yöntemini arayan bir başka yöntem daha bulmaya, bu ikinci yöntemi aramak için de üçüncü bir yöntem bulmaya, böyle böyle sonsuzca geriye gitmeye gerek yoktur. Çünkü hakikatin bilgisine, daha doğrusu, herhangi bir bilgiye bu yolla erişmemiz katıyen imkânsızdır. Burada araç gereçlerde karşılaşılana benzer bir durum söz konusu olduğundan, aynı terimlerle tartışmak mümkündür. Demiri dövmek için çekice ihtiyaç vardır, çekicinin yapılması gerekir. Bunun için ikinci bir çekice ve başka gereçlere ihtiyaç vardır, bunların sağlanması içinse daha başka gereçlere ve bu böyle sonsuzca gider⁷.

Yöntem arayışlarının kabulünü, “görmek için öncelikle göze sahip olmak gerekir” kabulüne benzetebiliriz. Oysa bilmek ya da düşünmek insana eklenen ya da ondan çıkarılabilen görmek gibi bir özellik değildir. Bilmenin ya da düşünmenin tarihi göz gibi bir ön koşula ihtiyaç duymaz. Bilginin tarihi, bilme aracının tarihinden farklı değildir (gözün tarihinin görmenin tarihinden farklı olmaması gibi). Düşünmek ya da bilmek insanın doğası gereği yaptığı bir etkinliktir. Düşünmeyen bir insanı düşünmeye çalışır yöntem arayanlar.⁸

Eğer zaten hakikatin içindeyseniz sahip olduğumuz fikirlerin hepsinin kendilerince, kendi tarzlarında, kendi içlerinde doğru olduğunu da bilmemiz gerekir. Bu da onların nasıl üretildiklerini bilmemizi gerektirir. Böylece Descartes’ı hatırlayarak fikirlerin pasif birer temsil aracı olmaktan çıktıklarını görebiliriz. Hatanın kaynağı, yanlış fikirler yaratma gücümüz değilse nedir?

Spinoza bu sorun ile yine *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi*’nde uğraşmaya başlar. “İmgelemin rastlantısal bir şey olduğunu ve ruhun onun karşısında pasif durumda olduğunu, aynı zamanda anlama yetisinin yardımıyla ondan nasıl

⁷ B. Spinoza, *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* (çev. Emine Ayhan), Dost Yay, Ankara, 2015, ss.48-9.

⁸ Macherey, Spinoza’nın bilginin pasif bir temsil değil bir faaliyet olduğunu bıkmadan tekrar ettiğini hatırlar. “Bilgi, önceden saptanmış bir hakikatin basitçe açılımı değil, gerçekleşmesinden önce asla var olmayan bir bilginin fiili doğuşudur”. P. Macherey, *Hegel ve/veya Spinoza* (çev. Işık Ergüden), Otonom Yay., İstanbul, 2012, ss. 62-3.

kurtulacağımızı bildiğiniz müddetçe onu nasıl anladığınızın bir önemi yoktur”⁹. Buradaki pasiflik ile aktiflik karşılaşmaların nedenlerini bilmekle ilgilidir. Nedenlerini bilmediğimiz etkiler, izler ruhun pasifliğine, bilmemiz ise ruhun aktifliğine denk düşer. Bu bilme açıklayıcı bir bilmedir. Spinoza basit bir örnek verir: Peter'in varolup olmadığı konusunda bir bilgim olmaksızın varolduğunu söylesem ve bu da doğru çıksa, yine de düşüncem benim açımdan yanlıştır, doğru değildir¹⁰. “Benim açımdan” yanlıştır, ama bunu tam olarak, kesin olarak bilen açısından doğrudur. Fikirler kendilerindeki gerçek olan şey sayesinde gerçek olurlar, nesnelere doğru “yansıttıkları” için ya da onlara denk düştükleri için değil¹¹. İmgelemin¹² ise Spinoza'da, salt kendi gücünden kaynaklanan, doğa dışı bir şekilde hayaller yaratan bir yeti olmadığı görülmelidir. Her şey, hatalar dahil, değişmez doğa yasalarına uygun bir şekilde gerçekleşmektedir.

Spinoza *Ethica*'da (2. Bölüm, 40. Önerme 2. Not) duyular aracılığı ile rastgele elde edilen upuygun olmayan bilgi birinci tür bilgi (sanı ya da hayal gücü), ortak kavramlardan elde edilen ikinci tür upuygun bilgi ve tikel şeylerin özlerinin kavranmasından elde edilen sezgisel bilgi ayrımı yapar. Bu bilgi türleri arasındaki ilişkiyi tartışmadan, upuygun olmayıp, “yanlışın kaynağı” olması açısından kendimizi birinci tür bilgi ile sınırlandıracağız.

3.1. Affectio: Hatanın Gerçek Kaynağı

Deleuze, Spinoza'daki affectio (duygulanım) ile affectus (duygu) kavramlarının kullanımında önemli bir ayrım yattığına dikkat çekerek, affectio'nun genellikle bedene (corps), affectus'un ise ruha (l'esprit) gönderme yaptığı söylenmesine rağmen asıl farkın burada yatmadığını affectio'nun etkilenmiş (affecté) bir beden durumunu anlatıp, etkileyen bir bedenin mevcudiyetini gerektirirken, affectus'un bir durumdan başka duruma geçişe

⁹ B. Spinoza, *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* (çev. Emine Ayhan), Dost Yay, Ankara, 2015, s.71.

¹⁰ B. Spinoza, *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme*, s.64.

¹¹ Elbette nesnelere de denk düşerler ama onları doğru yapan bu denk düşme değildir.

¹² “[K]endi başlarına ele alındıklarında hayal gücünün edimlerinin hiçbir yanığı içermediğine dikkat etmenizi isterim... Çünkü zihin varolmayan şeyleri varmış gibi hayal ettiği anda, bu şeylerin aslında varolmadıklarını bilebilseydi, kesinlikle bu hayal etme kudreti doğasının bir kusuru olarak değil de bir üstünlüğü olarak görülürdü...” (*Ethica*, 2. Bölüm, 17. Not). Sorun eldeki hayalin yetersiz çözümlemesindedir, hayalin kendisinde değil.

(passage) işaret ettiğini saptar¹³. Affectio her deneyimin kökeninde olan bir karışımdır¹⁴. Adı üstünde karışım en az iki şeyin karışmasından meydana gelir. Bu basit gibi görünen gözlem bizim her zaman en az iki olduğumuz, düşünmeye asla kendimizden başlayamayacağımız, ta en baştan dışarısı ile karışık olma bakımından ben bilincimizin ve aynı zamanda bedenimizin dışarıdan bağımsız bir süreçle ortaya çıkmadığı ve daima arkadan geldiği gibi önemli felsefi sonuçlar içerir.¹⁵ Düşünmeye, sadece kendimizden başladığımız gibi bir yanlış düşünceden, yani hatadan başlıyor ve buradan doğruya gitmeye çalışıyoruz.

Yazın soğuk bir havuza girip serinlediğimizi düşünelim; su bizi hafifçe kaldırıyor; bir hafiflik hissediyoruz. Bu bir affectio; benim ve suyun karşılaşmasının bendeki izi. Elimdeki mürekkebi havuza boşaltıyorum; mürekkebin (ve elbette suyun da) affectio'sunun benimkinden farklı olduğunu görüyorum. Bahar ayında güzel bir çiçek bahçesine girdiğimizi düşünelim; her yerde uçan polenler çoğumuzu harika hissettirebilirken eğer polen alerjimiz varsa berbat bir halde olabiliriz. Bu *güzelliğin* affectio'su bizde pek hoş olmayabilir.¹⁶ Affectus ise Deleuze'e göre varolma kuvvetimin sürekli varyasyonudur¹⁷. Eyleme geçme kuvvetimin artışı (neşe) ve azalışı (keder). Affectio'nun kuşattığı affectus, bu artış ve azalış, bir geçiştir (passage). Oranlarımızın güçlenmesi bir artış, zayıflaması ise bir azalış. Bu artış ve azalış bir geçiş, iki nokta arasındaki geçiş, sürekli bir dalgalanma halidir bilincinde olsak da olmasak da. Bu durumda çiçek bahçesindeki “karşılaşma” bir neşe ile sonuçlandığı gibi kederle de sonuçlanabilir. Yani bir güç artışı ya da güç azalışına denk gelebilir. Dikkat edilmesi gereken nokta affectus'un affectio gibi bir sonuca (etkiye, ize) değil, bir artışa ya da azalışa yani geçişe, süreye karşılık gelmesidir.

¹³ G. Deleuze, *Spinoza Philosophie Pratique*, Les Editions de Minuit, Paris, 2003, s.69.

¹⁴ G. Deleuze, *Spinoza Üzerine On Bir Ders* (çev. Ulus Baker), Ankara, 2000, s.19.

¹⁵ Spinoza'nın bir modus olan insanı, Heidegger'in “ham-öznesi” Dasein'ı gibi en başından kendi ötesine, kendi dışına yerleşmiştir (ex-sistere). Bu nedenle karışmadan bahsetmemiz ontolojik anlamda iki birbirinden tamamen farklı yalıtık birimin, özne ve nesnenin karşılaşması olarak görülmemelidir. Spinoza'nın bir monist olduğunu unutmayalım.

¹⁶ Gregor Samsa'nın Gregor Samsa iken çok sevdiği yemeklerden, bir böceğe dönüşünce tiksiniyor, onların bozulmuş çürümüş hallerini iştahla yemesinde olduğu gibi affectio'larımız değişebiliyor. Böcek olarak Gregor Samsa'nın yemekle karşılaşması sonucunda kendisinde ortaya çıkan affectio, insan olan Samsa'ninkinden oldukça farklı görünür. Taze bir yemek bir böcekte aynı affectio'yu uyandırmaz. Yemekler “gerçekten” iğrenç mi yoksa Samsa'ya mı öyle görünüyor? sorusuna sadece yemeğe bakarak cevap veremeyeceğimiz açıktır. F. Kafka, *Dönüşüm* (çev. Ahmet Cemal), Can Yay., İstanbul, 1999.

¹⁷ G. Deleuze, *Spinoza Üzerine On Bir Ders* (çev. Ulus Baker), Öteki Yay., Ankara, 2000, s.16.

Affectio’larım doğru mu yanlış mı? İyi mi kötü mü? Spinoza’ya göre onlar birer karışım oldukları için zorunlu olarak, *hedeflediğim* nesneyi, dışarıdaki nesneyi tam anlamıyla bana anlatamazlar ve mecburen yetersiz, karışık, hayali (imgesel) bilgidirler¹⁸. *Ethica*’nın 2. Bölümünün 16. Önermesinin 2. Sonucunda “dış cisimlerden elde edindiğimiz fikirler dış cisimlerin doğasından ziyade kendi bedenimizin yapısını gösterir” der Spinoza. Zihindeki her fikir bedendeki dışsal karşılığına (counterpart) denk düşer (paralelizm gereği). Bu durumda verili bir fikir, bedensel bir halin (E1) ve bu halin dışsal bir nedeninin (C1) fikri olduğundan, hiçbir fikir tam olarak E1’in ya da tam olarak C1’in karşılığı olmayacaktır¹⁹.

Bu bilgiler yetersiz, bulanık, *upuygun olmayan* (inadaequata) birer bilgidirler ama yine de birer bilgidirler. Yanlış bir bilgi de bilgidir ve bu nedenle değerlidir. Biraz ötemdeki Güneşin doğduğunu ve battığını görüyorum her gün. Doğmadığını ya da batmadığını biliyorum artık ama yine de o kelimeleri kullanıyorum. Basit bir alışkanlıktan değil, bana kesinlikle öyle geldiği için. Zihnime ve dilime öylesine sağlam bir şekilde yerleşmiş ki bu duygulanım, öyle olmadığını bilmeme rağmen bu ifadeleri değiştiremiyorum. Hayata affectio’larla başlıyorum. Yani belirlenerek, karışarak, dışarısının üzerime her anlamda bıraktığı izlerle karışmış halde. Kimin, neyin, hangi karşılaşmaların bıraktığını bile hatırlamadığım bu izleri çoğu zaman fark etmeden, etsem de bazen çözümlenmeden geçen hayatımdaki o izler, eninde sonunda *benim* izlerim, sadece onları bırakanı değil de beni de anlatıyorlar; hatta daha çok beni anlatıyorlar. Bu izler bütün hayata yayılıyor ve sürekli olarak analiz edilmeyi bekliyorlar. Her an dışarıyla fiziksel ve aynı zamanda zihinsel olarak karşılaşıyorum, karışıyorum. Her karşılaşma bir karışma. Hep karışığım. Bedenim de kafam da hep karışık! Ama bu karışıklık mutlaka kötü bir şey değil. Hayatın kuralı bu. Bilgilerim hep yarım, eksik, kısmi. Ama onlar yine de bilgi, *upuygun* (adaequata) olmasa da, hakikati olduğu gibi göstermese de, en alt düzeyde de olsa yine de bilgi. Onlardan yola çıkmaktan başka bir seçeneğim yok. Onlardan yola çıkarak, onların yolundan çıkıyorum ve akli bilgiye doğru

¹⁸ Macherey bu noktada Hegel’in kendi üzerine geri dönen, kendisiyle ilişki içinde hakikati oluşturan düşüncesinin yanlışını yalnızca olumsuz ve hakikate dışsal olarak görmeyip doğrunun gelişim aşamasındaki, sürecin ayrılmaz bir parçası (hakikat momenti) haline getirmesine dikkat çekerek bize filozofun “Yanlış olarak da bilebiliriz” sözünü hatırlatır. P. Macherey, *Hegel ve/veya Spinoza* (çev. Işık Ergüden), Otonom Yay., İstanbul, 2012, ss.86-7.

¹⁹ M.D. Rocca, *Spinoza*, Routledge, London and New York, 2008, s.113.

“Yanlıştaki Doğru: Spinoza’nın Affectio’su”
Erdem ÇİFTÇİ

ilerliyorum.²⁰ Hem Güneşin benden biraz uzakta olmadığını, ışığının neyden oluştuğunu, gözlerimin yapısını ve optik yasaları öğrendikçe hem Güneşi hem de kendimi daha iyi tanıdıkça upuygun bilgilerim artıyor.²¹

4. Eğitim Sürecinde Hata

Girişte başımıza gelen, maruz kaldığımız sonuçları bilen ama nedenleri bilmeyen bebekler gibi olduğumuzu söylemiştik. Öyleyse Spinoza bize ne öneriyor? Tamamen olamasa da (bir modus olduğumuz gerçeğini değiştiremeyiz) bir upuygun bilgilenme ve arınma süreci. Eğer hakikate, upuygun olana ulaşmak istiyorsak karışmaktan, karşılaşmaktan kaçmaya gerek yok, zaten kaçamayız da. Aksine bu karışmaları, karşılaşmaları organize edip, çoğaltmaya çalışabiliriz.²² Ne kadar çok karşılaşır, ne kadar çok karışırsak ne kadar farklı şeye ne kadar farklı tepkiler verebildiğimiz, ne kadar farklı şeyin bizde ne kadar farklı izler bırakabildiğini keşfedebilir, sınırlarımızı öğrenebilir, sınırlarımızda yaşayabiliriz. İşte Doğa (ya da Tanrı) hakkındaki bu upuygun bilgilenme süreci eğitimin temel amacı olabilir. Ne yapabileceğimizi keşfetmenin yolu kendimizi deneyeime açabilmemizle mümkündür. Sürekli olarak deneyeceğim ve yanılacağım, hata yapacağım. Spinoza’nın affectio-affectus kuramı bizi hatalara düşmeye öncelikle özendirme, onları örgütleme, sonrasında ise değerlendirme ve analiz etme²³

272

²⁰ Nadler’in basit ama yararlı analojisiyle, karnımın acıkması, susamam ya da zayıflığım nedeniyle bedenimin besine ihtiyacı olduğunu bilmem ile protein, karbonhidrat ve sıvıların bedenimin varlığını sürdürmesindeki rolünü bilimsel olarak kavrayarak bedenimi bilmem farklı şeylerdir. S. Nadler, *Spinoza’s Ethics: An Introduction*, Cambridge University Press, New York, 2006, ss. 179-180.

²¹ Bu süreci sadece fiziksel nesnelere için düşünmemek gerekir. Sevmediğim, görmeye tahammül edemediğim birisini daha iyi tanıdıkça, onun geçmişini, doğup büyüdüğü yerleri, yetişme şartlarını, okuduğu ya da okumadığı kitapları öğrendikçe ve kendimin neden ondaki bazı özelliklerden bu kadar rahatsız olduğunu, neden başkasını değil de beni bu kadar ve hangi bakımlardan rahatsız ettiğini iyi analiz edince, fark edince onu belki hemen sevmeye başlamıyorum ama ona karşı duyduğum öfke, hınç ya da küçümsemenin şiddeti azalıyor. Onu yine sevimli bulmuyorum belki ama daha iyi anlıyorum ve böylece beni eskisi kadar rahatsız edemiyor; yani etkileyemiyor, belirleyemiyor, dolayısıyla bana eskisi kadar zarar veremiyor, gücümü azaltamıyor. Spinoza *Ethica*’da (4. Bölüm, 73. Önermenin Notu), aklın kılavuzluğunda yaşayan insanın “başlıca çabası şeyleri olduğu gibi kavramak ve doğru bilginin önünde engel oluşturan nefret, öfke, kıskançlık, alay, kibir gibi daha önce de sözünü ettiğimiz duyguları ortadan kaldırmak olmalıdır” der.

²² “Spinoza akli başında olmanın veya bilge olmanın bir oluş sorunu olduğunu düşünür-bu, akıl kavramının içeriğini tümüyle değiştirmektedir. Bize uyan karşılaşmaları bilmek gerekir”. G. Deleuze, *Spinoza Üzerine On Bir Ders* (çev. Ulus Baker), Öteki Yay., Ankara, 2000, ss.37-38.

²³ Kim, nerede, nasıl, ne türden hatalara düşüyor?

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2017 Güz, sayı: 24, s. 265-276

sürecinde ilham veriyor. Eğitimciler hataya düşmeyi, öğrenmenin ilk adımı olarak başlangıca ait zorunlu ve değerli bir deneyim olarak görebilirse, farkında olmadıkları zengin bir malzemeye sahip olabilirler.

Hepimiz artık su dolu bardaktaki kaşığın bize kırık göründüğünü ama aslında öyle olmadığını, kaşığın kırık olmadığını biliyoruz. Öyleyse Spinoza’dan öğrendiklerimizle şunu soralım. Kaşığın bize kırık görünmesinde hata nerede? Öncelikle kaşığın bize kırık “görünmesinde” kendi başına hata yok. Hata bizim kaşığın kırık olduğunu *düşünmemizde*. Kaşık çok *doğru bir şekilde* bize kırık görünmektedir. Burada doğa yasalarına aykırı hiçbir şey yok. Hata ya da aykırılık bizim, bizde ortaya çıkan affectio’nun, karışımın yani *kırık görüntünün* bir karışım olduğunu, yani nesneye ve bize ait bir karışım olduğunu bilmeyip sadece nesneye ait bir gerçeklik olduğunu sanmamızdır. Eğer bu hata yani kaşığın kırık olduğunu düşünmem, bizi ışığın suda havaya göre daha yavaş gittiği bilgisine, oradan da ışığın sudan havaya geçip bize ulaşırken hızı değişerek kırıldığı bilgisine ulaştırırsa kaşığı neden kırık gibi gördüğümüzü anlarız. Ama bu bilgiye göre de, bizim kaşık hakkındaki önceki bilgimize göre de biz gözümüze gelen ışığı düz bir çizgide takip ederek görürüz. Buradaki sorun ya da hata bizim gözümüze gelen ışığın kaynağının gördüğümüz yerde olmamasıdır. Ama biz, gözümüzün yapısı böyle oldukça hep bu şekilde yani gözümüze gelen ışığı düz bir şekilde takip ederek göreceğiz. Dolayısıyla bu hata asla *saf* bir hata değildir; bir göze sahip olmanın, ışık, hava, su ve gözün karışımının doğal sonucudur. Işığın, havanın, suyun ve gözümüzün doğasını anlamamızın yolu bu karışımın peşinden gitmekle mümkündür. Kaşığı suda kırık olarak göremeden, kaşığın sudaki asıl yerini bilmeye gidemiyoruz. Ama unutmayalım kaşığın gerçek yerini bilsek de onu öyle görmeye devam edeceğiz. Her yanlış anlama yine de bir anlama, her hata bir anlamda doğrudur. Hatalarımız bizi daha üst bir bilgiye götürecek zorunlu başlangıçlardır (ve bu anlamda aslında hata yoktur!).

Bir başka alandan, yabancı dil öğreniminden örnek verirse yabancı dil öğreniminde yetişkin öğrencilerin yaptığı en büyük hatanın kendi dilinde düşünmek olduğu söylenir, doğrudur da. Ama burada unutulmuş bu hatayı yapmanın kaçınılmazlığıdır. Dolayısıyla dil öğrenmeye başlayan yetişkin bir öğrenciye “kendi dilinde düşünme!” demek, “Kutuyu tek elinle değil iki elinle daha kolay taşırsın.” önerisinde olduğu gibi kolayca düzeltilecek bir yanlışta gönderme yapmaz. Bu hatanın düzeltilmesi çok yönlü bir dil öğrenme sürecinin sonucunda gerçekleşebilir ancak. Yeni bir dille karşılaşmamız, tanışmamız ileriki yaşlarda olmuşa eğer mutlaka kendi dilimizle birlikte, kendi dilimizin üzerinden

olur. Kurduğumuz cümleler de bu yüzden o dilden çok bizim dilimizi anlatır. Affectio kavramı ışığında düşünürsek, benim dilim ile öğrenmeye çalıştığım diğer dilin karşılaşmasının sonucunda kurduğum ilk cümleler, o dilin bende bıraktığı izlerdir ve o dilden daha çok o dille benim dilimin karışımını ifade ederler. Bu durumda yabancı dil öğreten eğitimcinin yeni dili öğrenmeye çalışan öğrencilerin ana dilini belli düzeyde bilmesinin, onların yapacakları sistematik hataları öngörerek, vereceği eğitimi ona göre şekillendirmesinin sağlayacağı avantajları tahmin etmek zor değildir. Eğer dil öğrenen grubun bu öğrendiği ikinci yabancı dil ise yapılan hataların bu sefer genellikle öğrenilen ilk dille yeni dilin karışımından (çünkü yabancı olan onlardır) ortaya çıkacağı da düşünülebilir.²⁴ Affectio çözümlemesi öyleyse neyle neyin karışımı olduğunun bilgisini gerektirmesi bakımından çok katmanlı olabilir. Bu yüzden öğretmenin, dil öğrettiği grup eğer ikinci bir yabancı dil öğreniyorsa, bu grubun bildiği ilk yabancı dili de belli oranda bilmesinin gerekliliği ortaya çıkar.

5. Sonuç

Eğitim sürecinde hataları düzeltmeye ayırdığımız büyük enerjiyi daha farklı olarak nasıl kullanabiliriz? Karşımızdaki öğrencilerin yanlışlarının belirlenmesi, sınıflandırılması, mümkün olduğu kadarıyla sistematik yapılarının ortaya çıkarılması kolay bir süreç olarak görünmüyor. Bu süreç öğretmenin sorduğu soruların, beklentilerinin, değerlendirmelerinin farklılaşmasını gerektirdiğinden adeta bir paradigma değişikliği kadar zor olabilir. Aynı zorluk ders kitaplarının konularına yaklaşımının değişikliği için de söz konusu. Yine de basit bir başlangıç sorusu değişikliği bile yapılması gereken hakkında fikir verebilir. Ele aldığı konu ile ilgili "...nedir?" sorusu ile ya da doğrudan o konunun tarihi ile başlamak yerine o konuya ait kavramları yanlış anlamamıza, değerlendirmemize yol açan bir kabulümüzle ya da kullanımımızla örneğin "serbest düşme" konusuna girmek, bir tanımdan ya da "sürtünme kuvvetinden" başlamak yerine "Taş parçası kağıttan daha hızlı yere düşer" iddiasının

²⁴ İngilizce öğrenmeye başlayan yetişkin bir Türk öğrenci John'un mesleğini söylerken "John avukattır." cümlesini yanlış olarak "John is lawyer." olarak kuracak ve anadilindeki dilbilgisi kuralını esas alarak, İngilizce'deki belgisiz sıfatı (indefinite article) "a"yı "lawyer" kelimesinden önce koymayacaktır. Aynı öğrenci İngilizce'yi belli bir düzeyde öğrendikten sonra Fransızca öğrenmeye başladığında bu sefer "Jacques avukattır" cümlesini, kendi dilindeki gibi ve doğru olarak "Jacques est avocat." olarak kurabilecekken, yanlış olarak Fransızca'daki belgisiz sıfat "un"ı avukat kelimesinin önüne getirerek muhtemelen "Jacques est un avocat" olarak kuracaktır.

tartışılmaz doğru görünümünden başlamak bile konuyu ele alışımızda belirgin bir fark yaratacaktır. Bu yaklaşım bizi, öğrencileri boş bir levha gibi gören, hiyerarşik, tek yanlı aktarım fikrinden de kurtaracak, ortak deneyimlerimizi, kanılarımızı esas aldığı için hiçbirimizin yanılğının (ve hakikatin) dışında olmadığı gerçeğini de bize hissettirecek, belki de (hepimize “Taş daha hızlı düşer” gibi geldiği için) hatanın demokratik dağılımında bir araya gelmemizi sağlayacaktır.

Sonuç olarak hata denilenin aslında görüldüğü gibi saf bir yanlış olmadığını (aslında saf bir hatanın olamayacağını) hep bir karışımın analizi göreviyle karşı karşıya olduğumuzu gördük. Peki bundan sonra ne olacak? Ben Güneşi yine 100 m ötemde göreceğim, gerçek uzaklığını öğrensem de öyle göreceğim. Tam şu anda ışıyor gibi görünen Güneşin ışığının bana gelmesinin tam 8 dakika sürdüğünü bilsem de. Öyleyse ben hep bir hata içinde mi yaşayacağım? Bir anlamda evet; “Güneş doğdu” ya da “battı” demeye devam edeceğim. “Gün doğmadan yola çıkacağım” demeye devam edeceğim. Güneşin bana öyle görünmesi ve benim de bu görüntüyü olduğu gibi kabul etmem günlük yaşamımdaki düzenlemeleri etkilemeyecek. Ama Dünyanın Güneş çevresindeki dönüşünü hesaplamamda bu tavır bana yardımcı olmayacak. Meteorolojik tahminlerde bu bilgiler işe yaramayacak. İngilizceyi ileri bir yaşta öğrendiysem cümlelerim hep Türkçe kokacak, hep biraz aksanlı konuşacağım. Ama Spinoza'nın duygu kuramı sayesinde bu durumun zorunluluğunun bilgisine ulaşarak hatalarımın özellikle kendim hakkında, kendi olduğum şey hakkında bana söylediklerinin zengin bilgisine ulaşarak bu karışımın bendeki izlerinden bu izi bırakanın bilgisine doğru yol alacağım. Bu yolculuğumuzda bize eşlik eden eğitimci ise bu hatalara düşüşümüzdeki doğal zorunluluğu bize göstererek, bazen bizi onlara düşmeye teşvik ederek, bazen bilinçli olarak bu hataları örgütleyerek, kısmen önceden programlanmış bir süreçte bizi şaşırtarak çoğu zaman sahip olduğumuz ama çözümlenemediğimiz bilgiye bizi götürebilecektir.

“Yanlıştaki Doğru: Spinoza'nın Affectio'su”
Erdem ÇİFTÇİ

KAYNAKÇA

- Deleuze, G. *Spinoza Üzerine On Bir Ders* (çev. Ulus Baker), Öteki Yayınevi, Ankara, 2000.
- Deleuze, G. *Spinoza Philosophie Pratique*, Les Editions de Minuit, Paris, 2003.
- Deleuze G. *Expressionism in Philosophy: Spinoza* (trans. Martin Joughin), Zone Books, New York, 1992.
- Descartes, R. *Méditations Métaphysiques*, GF Flammarion, Paris, 1979.
- Kafka, F. *Dönüşüm* (çev. Ahmet Cemal), Can Yay., İstanbul, 1999.
- Macherey, P. *Hegel ve/veya Spinoza* (çev. Işık Ergüden), Otonom Yay., İstanbul, 2012.
- Nadler, S. *Spinoza's Ethics: An Introduction*, Cambridge University Press, New York, 2006.
- Rocca, M.D. *Spinoza*, Routledge, London and New York, 2008.
- Spinoza, B. *Ethica* (çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalıcı Yay., İstanbul, 2011.
- Spinoza, B. *Anlama Yetisinin Düzeltilmesi Üzerine İnceleme* (çev. Emine Ayhan), Dost Yay., Ankara, 2015.